

İslam Medeniyet Tarihi Esasında Fuat Sezgin Hakkında Bir Değerlendirme

An Evaluation on Fuat Sezgin in the History of Islamic Civilization

Süleyman DÖNMEZ

Çukurova Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi, Türkiye, suelocan@gmail.com

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 06.05.2019 Düzeltme/Revised: 10.06.2019 Kabul/Accepted: 11.06.2019

Öz:

Fuat Sezgin, İslam (b)ilim tarihini unutan bir nesle hatırlatabilmek için durup dinlenme bilmeksizin çalışıp çabalamış büyük bir araştırmacıdır. O, Batı ölçülerinde Müslüman bir Doğu bilimleri araştırmacıdır. Üstünlüğü ve yakaladığı başarı içinden çıktığı ve mensubu olduğu medeniyeti Batı'ya tanıtmaya azmi ile kararlılığında neşet eder. Biz bu çalışmamızda ilk olarak İslam medeniyetinin nazariyat-fikriyat ilişkisi bakımından seyrini mâna esasında dört noktadan anlama büründürdük. [Burada mana ile anlam kelimelerini içlem-kaplam ve içeriğin dayanakları bakımından ayırıştırıyoruz. Mana, anlamı içine alır. Ancak mana salt metafizik bir mefhumdur. Anlam ise maddi dayanaklıdır.] Ardından da Bilim Tarihi Fuat Sezgin'in fikir/ilim tarihindeki yerini dün bugüne uzanan bu manzaranın seyrinde görmeye çalıştık. Bu bağlamda Sezgin İslam-(b)ilim tarihi zemininde "nazariyatta seyredileni fikrî bakımından katletmemiş", bilakis "nazariyatta seyredileni fikriyata katmaya" çalışırken, "nazariyatta seyredileni fikriyatla kat etmiş" görünmektedir. Katletmek, mana ile anlamı yok etmek, kat etmek ise anlamı mana esasında genişletmektir. Elbette o, yapıp ettiğini sadece nazar-fikir zemininde bırakmamış İslam-bilim tarihinin uygulama kısmını da görünür kılmayı denemiştir.

Anahtar Kelimeler: Fuat Sezgin, İslam medeniyeti, İslam Bilim Tarihi, GAL, GAS.

SÖZBAŞI

Kökanlam itibariyle günlük dilde “bakma, bakış” anlamına gelen “nazar”, ilmî dilde “fikir, düşünme, mülhaza” demektir. Bu nedenle “nazarî” kelimesi, hem “bakışa ait” hem de “denemeye ve uygulamaya dayalı bulunmayan, sadece ilmî kaidelerle ve fikrî gayrete dayanan” anlamına gelir.¹ Her “nazarî” olansa bir “nazariye”ye dayanır.

“Nazar”, “nazarî” ve “nazariye” kelimeleri günümüz Türkçesinde pek kullanılmamaktadır. Artık onların yerlerini daha çok “bakış/bağlam”, “teorik/kuramsal” ve “teori/kuram” sözcükleri almış görünmektedir. Lakin biz bu çalışmamızda bugün itibariyle “eski Türkçe” kabul edilen “nazarî, nazariye, nazariyat” kelimelerini, “bağlam, teori, teorik, kuram, kuramsal” sözcüklerine tercih edeceğiz. Ancak hemen hatırlatmak isteriz ki, eski Türkçe kelimelere daha ziyade teveccüh gösterirken, “Öz-Türkçe olduğu inancı” ile üretilen ve sözlü ve yazılı kültürde kullanımı gittikçe yaygınlaşan “yeni” sözcüklere kesinlikle karşı değiliz. Bu nedenle mâna/anlam bakımından yeri geldikçe kelime/sözcük seçiminde eskisinin yanında yenisini de kullanmaktan çekinmeyeceğiz. Bu durumda yazmaya “nazar” kelimesi ile türevlerinin “mânası/anlamı” üzerine kısa bir açıklama yaparak başlamayı gerekli gördük.

İşin başında okuyucuya fark ettirmek istediğimiz husus, özellikle felsefe-bilim nazarından/bakımından bizim -burada- “kelime” ile sözcük” şeklinde ayırmak suretiyle işaret ettiğimiz Türkçenin “eski kelimeleri” ile “yeni sözcükleri” arasında açığa çıkan “mâna/anlam” kaymalarıdır. Doğru bir düşünme ile anlamanın peşinde isek, Türkçedeki eski kelimelerin yeni sözcükler üzerinden uğradığı anlam farklarını göz ardı etmememiz gerekir.

Bir dilin kelime ile mefhumları / sözcük ile kavramları arasında zamanla “mâna/anlam” farklarının oluşması, dilin doğası itibariyle gayet normaldir. Zira dil, olduğu/bulunduğu yerde durmaz; hareket eder. Bu nedenle dündeki anlamı kavrayabilmek için ekseri yeni sözcüklere ihtiyaç duyulur.

Dilin doğası gereği yavaş ya da hızlı ‘eskiden yeniye doğru’ sürekli bir akış olur. Bu akış, bir geçiştir. Geçiş ise, eski ile yeniye ilişkilendirebilmede temel bir vasıta. Bu durumda yazıp çizerken dilin gelişmesi ve zenginliği adına dildeki canlılık ile hareketliliği görmemezlikten gelmemek önemlidir. Aksi takdirde dil, “mâna” yönünden kısırlaşır dündeki anlamı bugüne taşıyamaz hâle gelir. Diğer taraftan mâna ya da anlam, tarihi seyrin dışına çekilerek idrake vesile kılınmak istendiğinde düşünmenin yönü de değişir. Öyle ki, düşüncenin bu yön değiştirmeye genelde

¹ Bkz. Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, Ekim/1996 (İz), s. 835.

farkında olmadan ya ‘dün bugüne’ ya da ‘bugün düne’ indirgenir. Sonuç itibariyle de mânâ kaybolur, anlam değişir. Yanlış anlamalar ve anlamlandırmalar açığa çıkar.

Biz bu çalışmamızda Türk dilinin “dünü, bugünü ve yarını” için dilde sunulan imkânları ‘eski-yeni çatışmasına girmeden’ ‘dünden bugüne’ bakmaya çalışarak hem ‘eski’ hem ‘yeni’ kelime ile sözcükleri bir metinde etkinleştirmek suretiyle meramımızı daha iyi anlatabileceğimize inandık.

Dil, anladığını anlatmanın en etkin vasıtasıdır. Bu yönüyle anlamaya da katkı sağlar. Anlama, bir anlamlandırmaya müstenittir. Her anlamlandırma ise mânâlıdır. Farkında olunması gereken husus mânânın aşkın, anlamın ise içkin olduğudur. Bu nedenle mânâ, anlamı kuşatır. Ama ‘anlama’ mânâyı sınırlar. Bu nedenle mânâ idrak edilmeden anlam doğru olarak kavranamaz. Eski kelime ile yeni sözcük arasında kurulan anlamsal ilişkilendirme bu açıdan kıymetlidir. Çünkü eskiden vazgeçilerek yeni, olması gerektiği tarzda dile genelde aktarılamaz.

Ne demek istediğimizi biraz daha açalım.

Nazar, fikir bakımından “anlam” içerir. Anlam ise, manzarada seyredilendir. Bu bağlamda her nazar anlamlı bir manzara sunar. Lakin anlam içeren her manzara, farklı noktainazarlardan anlamlandırılır. Anlamlandırma manzaranın herhangi bir noktainazardan fikre (fikriyata) tahvil edilmesidir. Fikriyata dönüşen her bir anlamlandırma ise, esasen nazarîdir. Nazarî olan da tabi olarak bir nazariyeye dayanır. Özünde seyir (bakış) vardır. Manzara seyrinde nazariye, fikrin “mânâ” yakasıdır. Seyreden ise, mânâ esasında seyredilene “anlam” verendir.

Biz bu incelememizde ilk olarak İslam medeniyetini nazariyat-fikriyat ilişkisi bakımından seyrini mânâ esasında dört noktainazardan anlama büründürdük. Ardından da Bilim Tarihiçisi Fuat Sezgin’in fikir/ilim tarihindeki yerini dünden bugüne uzanan bu manzaranın seyrinde görmeye çalıştık.

İslam Bilim Tarihinde Fuat Sezgin ve Yeri

Fuat Sezgin’in hayat hikâyesi İslam medeniyeti esasında bilim tarihindeki yerinin tespitinde Türkiye’yi (Türkiye manzarasını) ilim bakımından dünden bugüne bir seyre tabi tutarak başlamak işimizi kolaylaştırabilir. Öyle ki, Fuat Sezgin’i Türkiye’den kopartan hal-i pür melâlin dünden bugüne keyfiyet itibariyle pek fazla değişmemiş olduğu hemen idrak edilir. Bu ön-idrak, mevzunun doğru anlaşılması için faydalı olacaktır.

Elbet Türk ilim camiasında ahvâl dünün tıpkısı değildir. Özellikle bugün, dünden imkân ve yaşama biçimi olarak çok farklıdır. Lâkin Türkiye, hâlâ ilme ve fikre

verilen değer ile bilgi-bilim üretimi bakımından düne nazaran çok ilerde değildir. Zira ilim ve fikir esasında dündeki kafa ile bugünkü kafa, uygulama ve tercih itibariyle yön değiştirse de –karşıt gibi görünse de- benzerlik göstermektedir.² Fuat Sezgin Türk felsefe-bilim dünyasının bir türlü aşamadığı bu sanki-karşıtlığa kurban edilen bir İslam bilim tarihi araştırmacısıdır.

Fuat Sezgin, muhafazakâr bir aileye mensuptur. Babası din adamıdır. Muhtemelen o döneminin Türkiye manzarasında insanlara ‘dinî bilgi’ olarak öğretilenler “ne” ise Sezgin’e de üç aşağı beş yukarı o “bilgiler” öğretilmiş olmalıdır. Lâkin Sezgin’in hayat hikâyesinden hareket edersek, o dönemin Türkiye’sinde ‘dinî bilgi’ olarak öğretilenler çok açık olmasa da İslam-bilim tarihine dair öğretilenlerin yetersiz olduğu görülmektedir. Öyle ki Sezgin ne Harezmî’yi, ne Ebu’l Vefâ Buzcanî’yi ne Bîrunî’yi ne de diğer Müslüman ilim adamlarından haberdardır. Adlarını bile duymamıştır.³

Sezgin’e İslâm medeniyetinde büyük Müslüman âlimlerin yetişmiş olduğunu haber veren üzümlere ifade etmek gerekir ki, din hocası olan babası ya da başka bir Müslüman/Türk değil, sonradan Sezgin’in hocası olacak olan Alman asıllı Hıristiyan Hellmut Ritter olacaktır. Üzüntümüzün sebebi ilmin/bilginin bir Hıristiyan ya da daha başka bir dine mensup olandan gelmesinden değil, Müslümanların/Türklerin İslam ilim/bilim tarihi karşısındaki ilgisizliğidir. Sezgin de ilk etapta bu manzaranın dışında kalamamıştır. Ama o, bir Hıristiyan sayesinde yaşadığı uyanıştan sonra büyük bir vefa örneği göstererek yaptığı çalışmalarla İslam bilim tarihine damgasını vuracaktır.

Fuat Sezgin, H. Ritter’i İstanbul’da mühendis olmak istediği zamanlarda tanır. Tanıdıktan sonra da onu hiç bırakmaz. Ta ki, Sezgin, İslam bilim tarihi adına ne öğrendiyse ondan öğrendiğini hiçbir zaman gizlememiştir. Ama o, İslam bilim tarihini ortaya koymada hocası Ritter’i aştığının da farkındadır.

Boynuz kulağı geçer. Doğal olan da budur. Kırılmazsa eğer boynuz, kulağı geçecektir. Sezgin Türkiye’de daha kulağın çok gerisinde iken, boynuzu kırılmak istenenlerdendir. Ancak o, ne kulağa söz söyler ne de boynuzunu kırdırır.

Sezgin, İstanbul’da Ritter’in yanında eğitime başladığında İstanbul Üniversitesi’nde bilim tarihi kürsüsü yoktur. Bu nedenle ilk çalışmalarını İslam bilimleri üzerine yapar. Ama hocası ona mühendislik alanının olmazı olan matematiği bırakmamasını öğütlemiş ve onu kendilerine matematik bilen mühendisler demekte bir beis görünmeyen büyük Müslüman bilim insanlarının varlığından haberdar

² Krş. Atasoy, Fahri, “Bir Sosyal Kurum Olarak Üniversite, Bilim Zihniyeti ve Türkiye”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 11, S. 23, Kış 2018, s. 289-313.

³ Bkz. “Fuat Sezgin ile “Bilim Tarihi” Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2004, 355-370. (F. Sezgin ile ilgili genel bilgiler ve yorumlar kendisi ile yapılan bu söyleşi metnine dayanılarak verilecek, ayrıca dipnot gösterilmeyecektir.)

etmiştir. Sezgin, hocasının öğüdünü unutmaz. Vakti saati gelince de İslam bilim tarihine yönelir. Böylece Sezgin, o gün itibariyle dinî ve tabîî bilimler olarak ikiye bölünmüş olan bir “ilim” dünyasını İslam medeniyet tarihinde eskiden olduğu hâliyle yeniden bütünleştirici bir nazardan seyretme şansına sahip olur. Sezgin, bu bağlamda bizim İslam medeniyet tarihini felsefe-bilim zemininde yaptığımız sınıflandırmayla “nazariyatta seyredilene fikriyatta katleden”⁴ bir araştırmacı olmaz.

Ritter’in Sezgin’e yaptığı en büyük iyilik, onu İslam medeniyet tarihinin elyazmalarıyla tanıştırması olur. İslam ilim tarihinin keşfi için Arapça dilinin önemini fark eden Sezgin, Arapçasını geliştirmeye başlar. 2. Dünya Harbi nedeniyle üniversitelerin kapandığı bir dönemde 30 ciltlik *Taberî Tefsiri*’ni⁵ baştan sona okuyarak Arap dilinde ciddi ilerleme kaydeder.

Üniversiteler tekrar açıldığında Hocası Ritter, bir ara Sezgin’in önüne Gazalî’nin *İhya Ulumî’-d-din*’ini⁶ koyar. Okumasını ister. O da Arapça’dan hocasına *İhyâ*’yı okumaya başlar. Ritter, onun Arapça okumadaki başarısını takdir ederek çok sevinir. Artık Sezgin Hocası ile sık sık Süleymaniye Kütüphanesi’ne gidecektir. Böylece elyazmalarını ve İslam medeniyetini çok daha yakından tanıma ve anlama süreci başlamış olacaktır.

Sezgin İslam medeniyeti üzerine çalışmaya en doğru yerden başlamıştır. Öyle ki, onun Doktora Tezi “*Mecazu’l Kur’an*”⁷ hakkındadır. Sezgin’in doktora tezini yazarken Hocasının 30 yıldır aradığı ama bulamadığı bir kaynak elyazması nüshayı bulması ise onu hocasının gözüne iyice sokar.

Doktora çalışması Sezgin’i günümüz İslam bilimleri açısından büyük değeri haiz Büyük Hadis Âlimi Buharî üzerine çalışmaya sevk eder. Çünkü o, tezinin temel kaynaklarını araştırırken kendi adına birçok yeni bilgiye ulaşmaktadır. Öyle ki, İbn Hacer Askalanî’nin “*Tehzib*”⁸ adlı eserinden Buharî’nin eseri *Sahih-i Buharî*’de⁹ “Muammer b. Musemma”yı “Muammer” diye zikrettiğini öğrenmesi, ona İslam medeniyet tarihini keşifte ardından ışık süzülen bir kapının önüne getirir. Nihayet anlar ki Buharî, eserinde farklı kaynaklardan uzun uzun iktibaslarla yer vermektedir. Hem de bu iktibasların birçoğu Hâdis adı verilen ilmin kaynaklarıyla doğrudan alakalı

⁴ Krş. Dönmez, Süleyman, “İkinci Yeni Türkiye’yi Düşünememe Batağından Çıkarmanın Yolu Mâturidî Akıl”, *Türk Yurdu Dergisi*, Mart 2019 - Yıl 108 - Sayı 379, s. 16.

⁵ et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyân fi Te’vili’l-Kur’ân*, I-XXIV (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2000. (Taberî tefsiri diye bilinen “*Câmi’u’l-Beyân fi Tefsiri’l-Kur’an*” adlı eser).

⁶ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, I-IV, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabiy, Halep, trs.

⁷ Ebû Ubeyde, Ma’mer b. Müsennâ, *Mecâzü’l-Kur’ân*, I-II (nşr. Fuad Sezgin), Mısır 1954.

⁸ İbn Hacer el-Askalanî’nin “*Tehzibu’t-Tehzib*” adlı eseri. (İbn Hacer(852/1449), Mizzi(742/1341)’nin “*Tehzibu’l-Kemal*” isimli eserini kısaltarak “*Tehzibu’t-Tehzib*” adıyla yeni bir eser ortaya koymuştur. Daha sonra bunu da kısaltarak “*Takribu’t-Tehzib*” isimli eserini meydana getirmiştir).

⁹ Buhârî, *el-Câmi’u’ş-Şahîh*, İstanbul 1315, I-VIII.

değildir. Sezgin'in hadis tasavvuru allak bullak olur. Derken Buhârî'nin eserini yazarken yazılı kaynaklara müracaat edip etmediğini düşünmeye başlar. Doktora tezini bitirir bitirmez de kafasına takılan bu meselenin peşine düşer.

Buhârî, *Sahih-i Buhari*'yi yazarken acaba yazılı kaynaklardan istifade etmiş mi idi?

Sezgin, doçentlik tezinde Buhârî'nin eserini yazarken istifade ettiği yazılı kaynakları¹⁰ ortaya koymak suretiyle İslam medeniyet tarihindeki bir yanlış anlamayı 'hadis ilmi' bağlamında düzeltmiştir.

Malum olduğu üzere, hadis tarihinden söz edilirken temel hadis kitaplarının oluşmasında meselenin yazılı tarafına pek değinilmemektedir. Öte yandan hadislerin râvîden râvîye sem' (duyma), şifahî yol ile aktarılması ısrarla öne çıkarılmaktadır. Esasen Sezgin, bu fikre itiraz etmektedir. O, Buhârî'nin yazılı kaynaklar kullandığı tezini öne sürmekte ve ileri sürdüğü tezi de temellendirmektedir.

Buhârî, *Sahih*'inde gerçekten de yazılı kaynaklara müracaat etmektedir. Bu, artık kabul görmüş bir durumdur. Çünkü Sezgin, durumun bu minvalde olduğunu Buhârî'nin *Sahih*'i esasında yaptığı incelemelerle ortaya koymaktadır. Şimdi ortada karşıt görünen iki düşünce vardır. Hadis kitaplarının oluşmasında yazılı kaynaklara müracaat edilmişken bu gerçek, niçin ikinci plana itilmiş görünmektedir? Bir başka sualle; hadis tarihinde şifahî aktarım, niçin daha çok önemsenmiştir?

Filozof Eflatun (Platon), hakikatin ifşasında yazıya itibar etmez.¹¹ Bu fikir, şaşkınlık vericidir. Göreli olarak uzun zamandır büyük değer verdiğimiz yazma işinin ürünü olan "yazma/yazı" nasıl olur da "hakikat bakımından önemsiz" olarak telakki edilebilir? İslam kaynaklarının bazısında "ilahi" sıfatıyla tavsif edilen Eflatun (Attikeli/Atinalı Musa) ne demek istemektedir?

Esasen ortada kafa karıştırıcı bir durum yoktur. Çünkü yazmak, duygu ve düşünceleri sembollerle ifade etmeye çalışmak demektir. Ama bilinen bir "hakikat" var ki, o da kalem vasıtası ile kâğıda dökmek, gönülde olanı tam olarak açamamaktadır. Hele yazının yeterince gelişmediği bir dönemde bu sorun daha da içinden çıkılmaz bir hâl almaktadır. Bu nedenle nasıl Eflatun yazmaya güvenmiyorsa, İslam medeniyetinin ilk inşacıları da muhtemelen fikrin kâğıda aktarılmasındaki güçlüğünden neşet eden meselelerin/sorunların farkındaydılar.

¹⁰ Sezgin, Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1956. (*Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, M. Fuat Sezgin, Otto Yayınları, Ankara 2015).

¹¹ Bkz. Platon, *Mektuplar*, çev. F. Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2010, s. 38.

Bir hadiste ilk râvî, rivayet edilen hadisi en iyi anlayan ve onu kaydedendir. Lakin yapılan bu kayıt ilk râvînin ağzından ikinci râvîye ve sırasıyla diğerlerine yazma ile oluşabilecek muhtemel herhangi bir mâna kırılmasına uğratılmadan nakledilmeliydi. Öyle de yapıldı. Zaten ilk râvî olan sahabe, Peygamber’den aynı usulle ‘ilmi’ almıştı ve öğrendikleri usulün idrakinde dilin imkânları dâhilinde de mânâyı zedelemeyen hadisleri aktarmaya gayret etmişlerdi.

Sezgin’in Buharî’nin yazılı kaynaklarını açığa çıkarması, İslam medeniyet tarihinde rivayet-metin çatışmasının aslî değil, arızî bir mevzu olduğunun ispatıdır. Hiçbir zaman bir sorun olarak da telakki edilmemiştir. Çünkü işin aslı şuydu: İlimde aslanan (yazılı) metin değil, hocaydı.¹² Ama bu, hiçbir zaman İslam biliminde yazmanın ihmal edildiği anlamına da gelmedi. Yazmaktan hiç vazgeçilmedi.¹³

Metin yazmak önemlidir. Hadis olsun, Ayet olsun İslam medeniyetinde mütefekkirler yazmaktan uzak durmadılar. Ama ortada başka bir gerçek vardı. O da yazılı bir metni en iyi anlayanın onu ilk kaleme alanın olduğudur. Açıktır ki, anlam bakımından mânâdan kopmamak için o (yazılı) metni en doğru anlayana müracaat zorunludur. Zira eldeki metin ilk yazıcısından bağımsız okunursa; bu, hem usul açısından hatalı hem de okuyanı dilin doğası itibariyle eksik veya yanlış bir anlamaya sevk edebilir. İşte İslam medeniyet tarihinde dil-anlam ilişkisi dâhilindeki vasatın yetersizliği erken dönemde fark edildiğinden daha sonraki süreçte açığa çıkabilecek muhtemel sorunların/yanlış anlamaların önünü kesen bir usulle hadis ilmi inşa edilmiştir. Sezgin’in belki de farkında olmadan Buharî’nin yazılı kaynakları üzerine çalışarak açığa çıkardığı “hakikat” budur. Bu “hakikat” günümüz itibariyle hadis tarihçilerinin İslam medeniyeti adına gereğince ifşa edemedikleri, bu yüzden de senet-metin çatışmasına girmek suretiyle meseleyi bir o yana bir bu yana sürükleyip durdukları husustur. Bu çerçevede Sezgin, bizim İslam medeniyet tarihini felsefe-bilim zemininde yaptığımız sınıflandırmayla “nazariyatta seyredileni fikriyata katmaya” çalışırken açığa çıkan sonuç itibariyle “nazariyatta seyredileni fikriyatla kat etmiş” görünmektedir.¹⁴

Sezgin, İslam medeniyetini keşfettikçe yapılacak daha çok işin olduğunu kavramakta gecikmez. Öyle ki, Avrupa’da bu hususta yapılmış edilenler, çok eksiktir. Bu nedenle Büyük Şarkiyat/Doğu Araştırmacısı Brockelman’ın “*Geschichte der Arabischen Litteratur*” (GAL)¹⁵ olarak bilinen çalışmasında özellikle Türkiye’de bulunan nadir elyazması eserlere yeterince atıf yapmadığını tespit eder. Tespit ettiği

¹² Platon da bu fikirdeydi. Bkz. Platon, *Mektuplar*, s. 48.

¹³ Krş. Karakaş, Ali, *Hadis Oksidentalizmi ve Fuat Sezgin*, İstanbul 2017, sayfa 122, 123.

¹⁴ Krş. Dönmez, Süleyman, “İkinci Yeni Türkiye’yi Düşünememe Batağından Çıkarmanın Yolu Mâturidî Akıl”, *Türk Yurdu Dergisi*, Mart 2019 - Yıl 108 - Sayı 379, s. 16,17.

¹⁵ Brockelman, C., *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leipzig 1909. (<http://clanfaw.free.fr/1102231304.pdf>)

bu eksikliği giderebilme düşüncesiyle de adı geçen esere bir “Zeyl” yazmayı gerekli görür.

Sezgin “Zeyl” çalışmalarına 1944 yılında başlar. Ancak onun Brockelman’ın eksiklerini tamamlama niyetiyle yaptığı araştırmalar, 1954’te büyük bir projeye dönüşür. Sezgin’in ömrünün sonuna kadar sürdürdüğü bu İslam medeniyet projesi, artık bir “Zeyl” olmanın çok çok ötesinde müstakil bir uğraşı olarak devam eder. Sezgin’in “*Geschichte Arabischen Schriftums*” (GAS) olarak bilinen bu İslam (b)ilim tarihi projesi, İslam medeniyetinin derinliği ve büyüklüğü itibarıyla henüz tamamlanmamış, ama bu eksik haliyle dahi dev bir külliyat olarak bugün karşımızda durmaktadır.¹⁶

“*Geschichte Arabischen Schriftums*” (GAS)¹⁷, Türkçeye “*İslam Tarihinde Arapça Yazılmış Eserler*” şeklinde Türkçeleştirilmelidir. Zira kelimesi kelimesine yapılan bir çeviri, İslam medeniyetinin birliği ve bütünlüğü adına ayrıştırıcı olabilir. Aslında kelimesi kelimesine çevrilse bile GAS, “*Arapça Yazılı Eserler Tarihi*” anlamına gelir. Ama bu birçok kesimde “*Arapların Yazılı Eserlerinin Tarihi*” olarak anlam kaymasına uğratarak kullanılmaktadır. Düzeltmek istediğimiz husus, Sezgin’in yaptığı iş, özelleşmiş bir şekilde Arap tarihinin değil, Arap’ı Türk’ü, Fars’ı ile İslam medeniyet tarihinin ifşasıdır. İslam medeniyet tarihinde Araplar, diğer milletlerden sadece birisidir. Tek başına belirleyici unsur değildirler. Bu nedenle Sezgin’in Almanya’da kurmuş olduğu enstitünün adının çevirisinde de karşılaşılan şarkiyatçıların/oryantalistlerin yaygınlaştırdığı içsiz bir kavramsallaştırmayı Türkiye’de ve dünyada yaygınlaştırmamak gerekir. Bu isimlendirme, İslam medeniyet tarihini değer kaybına uğratar ve çatışma doğurur.¹⁸

Türkiye’de Sezgin’in Almanya-Frankfurt’ta kurmuş olduğu “*Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*” adındaki enstitünün “*Arap-İslam Bilimleri Enstitüsü*” şeklinde Türkçeleştirilmesi doğru değildir. Ancak Türkçe’de yazılıp çizilen birçok araştırmada bu hatalı Türkçeleştirme tercih edilebilmektedir.

¹⁶ Fuat Sezgin’in 1966’da Frankfurt Üniversitesinde başladığı bu projesini, yaklaşık yarım asırda tamamlamıştır. İlk cildi 1967’de son cildi ise 2015 yılında neşredilen projenin tamamı 17 ciltten (8820 sayfa) oluşmaktadır. Her cildi İslam medeniyetinin çeşitli ilimlerine ait eserlerin tanıtım ve değerlendirilmesine tahsis edilen projenin ilk 9 cildi, başlangıcından beşinci asrın ilk çeyreğine kadar (yaklaşık 430/1038) olan dönemdeki ilmi faaliyetlerin ürünlerini tanıtmaktadır. Bu bölümün ciltleri 1967-1984 yılları arasında E. J. Brill (Leiden) yayınevi tarafından yayımlanmıştır.

Sezgin’in projesinin ikinci kısmı ise XI-XVIII. yüzyıllar arasını kapsamaktadır. Projenin bu bölümünde Müslüman âlimlerin matematik, coğrafya, haritacılık, topografya, kozmoloji, beşeri coğrafya, edebiyat, şiir, eğlence gibi konularda ilim ve teknolojiye olan katkıları ele alınmıştır. Sezgin, projesinin bu kısmıyla ilgili çalışmalarını, direktörlüğünü yaptığı Frankfurt J.W.Goethe Üniversitesi bünyesinde 1982’de kurduğu “Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften”da vefatına kadar (2018) sürdürmüştür.

¹⁷ Ancak Sezgin’in eserleri maalesef Arapça değil de Araplık vurgusuyla Türkçeleştirilmeye başlanmıştır. Bkz. Fuat Sezgin: *Arap – İslâm Bilimleri Tarihi I*, İstanbul: Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı Yayınları 2015.

¹⁸ Krş. Maraş, İbrahim, “Fuat Sezgin Üzerine Birkaç Söz”, Türk Yurdu Dergisi, Ağustos 2018 - Yıl 107 - Sayı 372, s. 37-39.

“*Arabisch*” sadece “*Arap*” değil, “*Arapça*” anlamına da gelir. Bu nedenle doğru kullanım “*Arapça-İslam Bilimleri Enstitüsü*” şeklinde olmalıdır.

GAS, bir medeniyet projesidir. Bu projenin inşa edildiği yer ise ilk etapta “*Arapça-İslam Bilimleri Enstitüsü*”dür. Hem projenin başladığı hem de enstitünün kurulduğu yıllarda Almanya’da bir dizi “*Türkiyat*” (Türkoloji/Turkologie) bölümü vardır. Ayrıca Batıda “*Türk*” demek, “*Müslüman*” demektir. Durum böyle olduğu halde şarkiyatçılar niçin “*Türk felsefesi*”, “*Türk-Bilim Tarihi*” ya da bizim kullandığımız şekilde “*İslam Felsefesi, İslam-Bilim Tarihi*” şeklinde kavramsallaştırmalara gitmeyip ısrarla “*Arap felsefesi, Arap-Bilim Tarihi*” demektedirler?

Şarkiyatçıların İslam medeniyetini Araplara indirgeyerek kavramsallaştırmaları, sadece dayandıkları eserlerin Arapça yazılmış olmasından nâşî, ilerisi gerisi düşünülmemiş bir hamle olmasa gerektir. Girişimi bütüncül anlamda ele aldığımızda dünya Türk tarihini daha köklü ve merkezi bir zemin olarak ikrar etmek zorunda kalırken Türk’ün Arap kültürü içinde eritilerek değersizleştirilmek istenmesi vardır. İslam medeniyetinin dünü ve bugünü adına bu şark kurnazlığına düşmemek gerekir.

Gerçeği tam olarak yansıtmaktan uzak olan bir kavramsallaşmayla karşı karşıya olmamız, Batı’da (Avrupa’da) İslam medeniyetinin ifşasına dönük yapılan bütün çalışmaların önyargılı olduğu anlamına gelmez. Ancak bazı kesimlerde ciddi bir önyargının olduğunu da görmemezlikten gelinemez. Bu çerçevede Sezgin’in mücadelesini yerli yerine oturtmak mecburiyeti Garplılardan ziyade Şarklıların omuzlarındadır.

Sezgin neyin mücadelesini verdi?

Batı dünyası, İslam’ı yararlandığı bir medeniyet olarak görmek istememektedir. Oysa Batı uygarlığının İslam medeniyetine olan şükran borcu apaçıktır.¹⁹ Ama Batı, bu hususta nankördür. Tarihi bağlamda hak, hak sahibine teslim edilmek istenmemektedir. Öyle ki, Batı için İslam’dan bir “medeniyet/uygarlık” olarak bahsetmek mümkün değildir. Ama biz biliyoruz ki, durum tam aksisidir. Batı, ‘medeniyet’ bakımından bir aydınlanma yaşamışsa, Sezgine göre, Batı bunu İslam bilim tarihine borçludur. Batı dünyasının henüz yaygın olarak kabul etmediği bu fikir, Batı dünyasında bir elin parmaklarını geçmeyen samimi Batılı araştırmacı sayesinde dile getirilir. Batı’nın kabullenmekte zorlandığı bu ‘hakikat arayışı yolculuğunda’ İslam

¹⁹ Bkz. Dönmez, Süleyman, “Uygarlık ve Medeniyet Kavramlarının Ayrıştırılması Üzerine Bir Deneme”, Türk Yurdu Dergisi, Kasım 2016 - Yıl 105 - Sayı 35, s. 20-25.

medeniyeti araştırmacısı Müslüman Sezgin'i günümüz itibariyle en son halka olduğunu söyleyebiliriz.

Sezgin bir Şarkiyat (Doğu) araştırmacısıdır. Onun Batılı ölçekte Müslüman bir doğulu olması, onu “şarkiyatçı” (oryantalist) olmaktan uzaklaştırıp bir “oksidentalist” (garbiyatçı) yapmaz. Oryantalizm ve oksidentalizm, dünyayı algılama, anlama, açıklama ve tanımlama girişiminde iki farklı bakış açısidir. Temel olarak oryantalizm Batı'nın Doğu algısıdır. Oksidentalizm ise, Doğu'nun Batı algısıdır. Karşılıklı bu algılama sadece bir düşünmeden/tasavvurdan ibaret olmayıp, eylemi de beraberinde getirir. Dolayısıyla Sezgin'in algısı da eylemi de batılıdır. Bu nedenle o, GAS ile Doğu'yu kısmen açmaya çalışırken, aslında Batı'nın noktainazarından Doğu'yu ve İslam medeniyetini seyrederek. Bu seyrinde Batı'da onun öncüleri ve ona rehberlik edenler vardır.

Sezgin'in ilk Batılı hocasının H. Ritter, olduğunu ifade etmiştik. Sonrasında Sezgin, hocası Ritter gibi doğrudan etkisi altında kalmasa da, dolaylı olarak, Batı'da yapılmış olan İslam medeniyetini keşif çalışmalarının etkisi altında kendince bir yol çizmeye çalışmıştır. Elbette onu mutlak anlamda bir şarkiyatçı olarak görmek doğru değildir. İfade etmeye çalıştığımız husus, usul ve tavır bakımındandır.

Sezgin, İslam bilim tarihinin Müslüman dünyanın dışında da değerinin takdir görmesinde insafalı Batılı Doğu araştırmacılarına duyduğu minneti dile getirmekten çekinmemiştir. Ancak o, İslam medeniyeti çalışmalarının Batı'da kurumsallaşmadığından şikâyetçidir. Çalışmalar, genelde şahsî çabalarla yürümüştür. Onun bir enstitü kurmasının altında yatan temel sâik de budur. O, Batı'da bireysel olarak var olan, ama yapılanların kütüphane raflarında unutulduğu bir İslam medeniyetini araştırma faaliyetini kurumsallaştırarak yaygınlaştırmayı denemiştir. Ümidimiz Sezgin'den sonra kurduğu enstitünün akamete uğramamasıdır. Aksi takdirde Sezgin de Batı'da Batı ölçütlerinde çalışmalar yapmış bir Müslüman Türk olarak tarihe gömölüp gidecektir. Ta ki, yeni bir “Sezgin” daha çıksın ve Sezgin'inden sonraki halka olsun.

Batı'daki İslam Medeniyeti Araştırmaları Zinciri

Batı'da Sezgin'in son halka olarak eklemleendiği İslam medeniyeti ve İslam bilim tarihi çalışmaları ilk olarak 19. Yüzyılın başlarında Fransızlar tarafından yapılır. Jean J. Sédillot, Louis A. Sédillot adlarıyla maruf baba-oğul iki Fransız şarkiyatçı, Paris'teki elyazmalarından hareketle İslam medeniyetindeki astronomi konusunu araştırmaya başlarlar. Baba-Oğul, yaptıkları çalışmalar sonunda ilk dönemde Avrupa'ya gelen bu konudaki bütün bilgilerin İslam dünyasından gelmiş olduğunu fark etmekte gecikmezler. Bunun üzerine çeviriler yapmaya başlarlar. Yaptıkları ilk çevirilerden

birisi, Hasan el-Merrâkuşî'nin "*Câmi'ul-mebâdî ve'l-ğayat fî ilmi'l mikât*" adlı eseridir.²⁰ Sédillot'lar, bu ve benzeri eserlere dayanarak bilimlerin gelişmesine dair Grek/Eski Yunan temelli tarih tasavvurunun yanlış olduğunu ileri sürerler. Bilim tarihini Müslümanları atlayarak Greklere nispet etmenin imkânsızlığını savunurlar. Fransız Akademisi, bu iddialar neticesinde İslam bilim tarihi üzerine karşıt çalışmalar yapmaya başlayacaktır. Sédillot'lar ise 50 yılı aşkın bir süre ileri sürdükleri fikri savunmaktan geri durmayacaklardır. Sezgin de Sédillot'ların ileri sürdükleri fikre sahip çıkmış ve çeşitli yönlerden bu fikri açık temellendirmiştir.

Fransız Baba-Oğul'un Batı'da ileri sürdükleri fikir, büyük gayretler sonunda Fransa dışına taşmaya başlar. Öyle ki, J. Reinaud²¹ isimli bir araştırmacı, İslam biliminin Batı'ya coğrafya alanındaki etkisi hususunda Sédillot'ların öne sürdüğü fikre katılarak çalışmalar yapmaya başlamasıyla İslam'ın biliminin Batı bilimine etkisi meselesi, Almanya'da yankılanmaya başlar. Bunun üzerine Alexander von Humboldt, öğrencisi Woepcke'yi İslam bilim tarihinde yetişmesi için Fransa'ya gönderir.

Woepcke, İslam matematik tarihi üzerine çalışır. Woepcke, Ömer Hayyam'ın cebir kitabını²² çalışarak üçüncü derece denklemlerin geometrik çözümlerinin ilk defa İslam medeniyetinde verildiğini tespit eder.²³ Sezgin, Woepcke'nin eserlerinin tümünü yayınlar. Woepcke, Türkiye'de de bilinen bir matematikçidir. Öyle ki, Salih Zeki, Woepcke'nin İslam cebirindeki notasyon ve semboller hakkındaki makalesini geliştirir.²⁴ Sezgin'in yaptığı ise, Woepcke'nin eserlerinin bir araya getirilerek toplu halde yeniden basılmasıdır.

Başlangıçta Batı'da İslam bilim tarihi çalışmalarında Fransızlar etkin iken, sonrasında bayrağı Almanlar kapar. Özellikle optik/fizik tarihi alanında çalışan Alman Wiedemann'ın adı duyulur. Wiedemann, öğrencilerini de İslam bilim tarihi araştırmalarına yönlendirir. Kırk yıl boyunca İslam bilim tarihini Batı bilim camiasına yeniden hatırlaması için gayret sarf eder. Wiedemann, Batı'da İslam medeniyetinde icat edilerek kullanılan birçok aletin modellerini ilk çizen şarkiyatçıdır.²⁵ Sezgin'in Frankfurt'ta "*Arapça-İslam Bilimleri Enstitüsü*" içinde kurduğu "*İslam İlim Âletleri Müzesi*" Wiedemann'ın çizimlerinden ilham alan bir ruhun Almanya'da

²⁰ Sédillot, Jean Jacques Emmanuel, *la traduction du traité Jâmi' al-mabâdî wa 'l-ghâyât de l'astronome marocain Abu Ali al-Hasan al-Marrakushi* (en) (xiiiè siècle)², publiée par son fils Louis-Pierre-Eugène Sédillot sous le titre *Traité des instruments astronomiques des Arabes* [archive] (Paris, Imprimerie nationale, 1834-1835).

²¹ *Mémoire géographique, historique et scientifique sur l'Inde: antérieurement au milieu du XIè siècle de l'ère chrétienne, d'après les écrivains Arabes, Persans et Chinois* by Joseph Toussaint Reinaud; Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften (Frankfurt am Main, Germany).

²² *L'Algèbre d'Omar Alkhayyâmî*, publiée, traduite et accompagnée d'extraits de manuscrits inédits, par F. Woepcke. (Maqâlah fî al-jabr wa-al-muqâbalah). Arab. and Fr. by Franz Woepcke; Omar Khayyam.

²³ Woepcke, *Mémoire sur l'algèbre indéterminée chez les Arabes*, 1853.

²⁴ Bkz. Demir, Remzi, *Salih Zeki Bey'in Journal Asiatique'de Yayınlanan "Notation Algébrique Chez Les Orientaux" Adlı Makalesi*: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1272/14655.pdf>

²⁵ Bkz. Wiedemann, E and Hauser, F., „Über die Uhren im Bereich die Islamischen Kultur“, in *Nova Acta Abh. der Kaiserl. Leop. Carol. Deutschen Akademie der Naturforscher*, 100, Halle, 1915, pp. 1-272.

somutlaşmasıdır.²⁶ Daha sonra bu müzenin bir benzeri “*İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi*” olarak bizzat Sezgin’in denetiminde Türkiye’de de açılmıştır.

SÖZSONU

Hakikat mübalağa kaldırmaz. Üzeri de örtülemez. Hatasıyla sevabıyla bir İslam medeniyeti var olmuştur. Amma velakin günümüz Müslümanlarının ekseri İslam medeniyet tarihi müktesebatından bihaberdir.

Fuat Sezgin, yapıp ettikleri ile bir yandan Müslümanlara ilmî geçmişlerini hatırlatmak suretiyle Müslümanların Batı karşısında hissettikleri ezikliği ortadan kaldırmaya bir yandan da Batılıların Müslümanlar hakkında sahip oldukları önyargıları kırıp İslam ve Müslümanlar ile alakalı yanlış bilgilerini düzeltmeye çalışmıştır. Onun bu düzeltici hamlesine günümüz itibariyle artık sadece Batılılar değil, özellikle din-bilim ilişkilendirmeleri hususunda Müslümanların (doğuluların) da büyük ihtiyacı var görünmektedir.

Günümüz İslam dünyasının dünkü parlak medeniyetinin çok gerisinde kalması, din olarak İslam’ın bünyesinden ileri gelen bir durum değildir. Sorun, dinin idrakindedir. Din doğru anlaşılmadığında geri kalmanın bir aracı olabilmektedir. Sezgin, yaptığı çalışmalarla sorunun dinden değil, Müslümanların din anlayışından ileri geldiğini apaçık ortaya koymaktadır. Çünkü bir zamanlar Avrupa’yı aydınlatanlar da Müslümandılar. Esasen din değişmedi. Değişim anlayışlarda vuku buldu.

Günümüz itibariyle Müslümanlar, geçmiş hakkında doğru ve yeterli bilgiye sahip görünmemektedirler. Bu nedenle geçmişle alakalı tasavvur ile düşünceler de gerçeği yeterince yansıtmamaktadır. Gerçeği yansıtmayan bir düşünüş üzerinden seyredilmek istenen dünün manzarası ise ne bugünün dertlerine çare olmakta ne de yarınlar adına umut vadetmektedir.

Sezgin çalışmalarıyla İslam dünyasına unutulmuş bir rüyayı yeniden hatırlatarak daralan yürekleri ferahlatmıştır. Lakin Sezgin’in de sürekli hatırlattığı gibi daha yapılacak çok iş vardır. Bu durumda bize düşen bayrağı Sezgin’in bıraktığı yerden devralıp daha da ileriye taşıyabilmektir.

²⁶ Bkz. Sezgin, Fuat, Tanınmayan Büyük Çağ – İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihinden, Timaş Yay., İstanbul 2010; Sezgin, Fuat. İslam’da Bilim ve Teknik – Arap İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü Aletler Koleksiyonu Kataloğu: 1) Astronomi, Cilt: II, çev: A. Aliy, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2007.

KAYNAKÇA/REFERENCE

- “Fuat Sezgin ile “Bilim Tarihi” Üzerine”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2004, 355-370.
- Atasoy, Fahri, “Bir Sosyal Kurum Olarak Üniversite, Bilim Zihniyeti ve Türkiye”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 11, S. 23, Kış 2018, s. 289-316.
- Brockelman, C., *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leibzig 1909. <http://clanfaw.free.fr/1102231304.pdf> (01.05.2019).
- Buhârî, *el-Câmi’u’s-şahîh*, İstanbul 1315, I-VIII.
- Demir, Remzi, *Salih Zeki Bey'in Journal Asiatique'de Yayımlanan "Notation Algebrique Chez Les Orientaux" Adlı Makalesi*: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1272/14655.pdf> (01.05.2019)
- Doğan, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz yayınları 11. Baskı, İstanbul 996.
- Dönmez, Süleyman, “İkinci Yeni Türkiye’yi Düşünememe Batağından Çıkarmanın Yolu Mâturidî Akıl”, *Türk Yurdu Dergisi*, Mart 2019 - Yıl 108 - Sayı 379, s. 15-17.
- Dönmez, Süleyman, “Uygarlık ve Medeniyet Kavramlarının Ayrıştırılması Üzerine Bir Deneme”, *Türk Yurdu Dergisi*, Kasım 2016 - Yıl 105 - Sayı 35, s. 20-25.
- Ebû Ubeyde, Ma’mer b. Müsennâ, *Mecâzü’l-Kur’ân*, I-II (nşr. F. Sezgin), Mısır 1954.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyân fi Te’vil’l-Kur’ân*, I-XXIV (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2000. (Taberî tefsiri diye bilinen “Câmi’u’l-Beyân fi Tefsiri’l-Kur’an” adlı eser).
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn*, I-IV, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabiy, Halep, trs.
- İbn Hacer el-Askalanî’nin “*Tehzibu’t-Tehzib*” adlı eseri. (İbn Hacer(852/1449), Mizzi(742/1341)’nin “*Tehzibu’l-Kemal*” isimli eserini kısaltarak “*Tehzibu’t-Tehzib*” adıyla yeni bir eser ortaya koymuştur. Daha sonra bunu da kısaltarak “*Takribu’t-Tehzib*” isimli eserini meydana getirmiştir).
- Karakaş, Ali, *Hadis Oksidentalizmi ve Fuat Sezgin*, İstanbul 2017, s.122, 123.
- L’Algèbre d’Omar Alkhayyâmî, publiée, traduite et accompagnée d’extraits de manuscrits inédits, par F. Woepcke. (Maqālah fî al-jabr wa-al-muqābalah). Arab. and Fr. by Franz Woepcke; Omar Khayyam.
- Maraş, İbrahim, “Fuat Sezgin Üzerine Birkaç Söz”, *Türk Yurdu Dergisi*, Ağustos 2018 - Yıl 107 - Sayı 372, s. 37-39.
- Mémoire géographique, historique et scientifique sur l’Inde: antérieurement au milieu du XIe siècle de l’ère chrétienne, d’après les écrivains Arabes, Persans et Chinois by Joseph Toussaint Reinaud; Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften (Frankfurt am Main, Germany).
- Platon, *Mektuplar*, çev. F. Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2010.
- Sédillot, Jean Jacques Emmanuel, *la traduction du traité Jâmi’ al-mabâdi’ wa ’l-ghâyât de l’astronome marocain Abu Ali al-Hasan al-Marrakushi* (en) (xiii siècle)², publiée par son fils Louis-Pierre-Eugène Sédillot sous le titre *Traité des instruments astronomiques des Arabes* [archive] (Paris, Imprimerie nationale, 1834-1835).

- Sezgin, Fuat, *Arap – İslâm Bilimleri Tarihi I*, İstanbul: Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı Yayınları 2015.
- Sezgin, Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1956.
- Sezgin, Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Otto Yayınları, Ankara 2015.
- Sezgin, Fuat, İslam'da Bilim ve Teknik – Arap İslam Bilimleri Tarihi Enstitüsü Aletler Koleksiyonu Kataloğu: 1) Astronomi, Cilt: II, çev. A. Aliy, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2007.
- Sezgin, Fuat, Tanınmayan Büyük Çağ – İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihinden, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Wiedemann, E and Hauser, F., 'Über die Uhren im Bereich die Islamischen Kultur', in Nova Acta Abh. der Kaiserl. Leop. Carol. Deutschen Akademie der Naturforscher, 100, Halle, 1915, pp. 1-272.
- Woepcke, *Mémoire sur l'algèbre indéterminée chez les Arabes*, 1853.

Extended Abstract

An Evaluation on Fuat Sezgin in the History of Islamic Civilization

Fuat Sezgin is a great historian who worked relentlessly to uncover and remind the role of the Islamic civilization in the development of science. He is a Muslim orientalist of Western dimensions. In this study, we first of all construed the course of Islamic civilization in the relation to theory-idea on the basis meaning from four points of view. And then we tried to see the Historian of Sciences Fuat Sezgin in the view of this picture that stretches from past to present.

A constant flow from old to new is in the nature of the language. This flow is a transition that is an essential vehicle to connect old and new to each other. Ergo it is important to be careful of this fact in the process of writing. Otherwise to remain blind to the language as a living entity will limit it in terms of meaning (mana) and make it impossible to carry the meaning (anlam) of the past to present. On the other hand, when meaning positioned outside of the course of history it will change the direction of thought. This change of direction may cause the reduction of past to present or present to past unconsciously. In the end meaning (mana) is lost and meaning (anlam) is changed. As it can be seen the word 'meaning' used in to two different connotations for its counterparts in Turkish language: mana and anlam. To understand the difference between two it must be known first is 'transcendent' while the second is 'immanent'. Thus 'mana' encloses 'anlam' and 'anlam' limits 'mana'. While 'mana' is an old word in Turkish, anlam is a new word and nowadays both of them is used interchangeably. This relation between old and new word is very important because it shows us when the old discarded completely, the new cannot be transitioned to language as it should be.

In this context Fuat Sezgin's monumental work and his endless effort can be understood better. As he uncovered Islamic history of sciences he carried the meaning without discarding the past completely and didn't destroy the meaning (in its both connotations). On the contrary as he carried the past to present he enriched it and expanded on it.

Fuat Sezgin's journey as a historian of sciences begun with his teacher Hellmut Ritter. And again, his owe his first awareness to the existence of great Muslim scientists of the past to the H. Ritter. Fuat Sezgin was introduced to manuscripts of history of Islamic civilization by his teacher and for this purpose he made considerable progress on Arabic language. After this Sezgin and Ritter frequent the Süleymaniye Library. Thus, his recognition and comprehension of old manuscripts closely begun. One of his important discoveries forms during his PhD work on hadith scholar Muhammad al-Bukhari. As he discovers Bukhari make long citations from different sources in his important work Sahih-i Bukhari he asks the question if it is possible to Bukhari to use 'written sources' in his work. Before Sezgin written sources of the

hadith literature was a much neglected area and I was believed that creation of the literature was a purely oral process. Sezgin opposed this idea of oral tradition and proved the existence of the written sources. And now there exists two opposed contemporary idea to the sources of the hadith literature. But the real importance of Sezgin's discovery is that it shows us this conflict is belongs to the modern era not old. This shows us oral and written tradition conflict in Islamic Civilization is not essential but causal. So as Sezgin uncover the past he enrichens our understanding about present too.

Fuat Sezgin wanted to prove existence of Islamic Civilization to both west and the east. He tried to remind Muslims their scholarly past and to change Western prejudices about Muslims and Islam. He also showed why contemporary Islamic World is left behind. Problem is not the religion itself but Muslims comprehension of that religion. Because it was Muslims enlightened the Europe once. And religion didn't change in the essence but in the understanding.

Keywords: Fuat Sezgin, Islamic civilization, History of Islamic Science, GAL, GAS.